
A Semmelweis család eredete és története

The roots and history of Family Semmelweis

Kapronczay Károly v. Prof.
k.kapronczay@freestart.hu

Initially submitted October 20, 2010; accepted for publication November 5, 2010

Abstract:

The Semmelweis family was settled in Buda some time around 1805. The father granted his general store, named The White Elephant, in the house where they lived, the Meindl House /today the building of the Museum/ in the Tabán district of Buda. In 1810, József Semmelweis married Terézia Müller, they had ten children. Ignaz who was born on July 1, 1818 finished his education at University of Vienna. He decided to specialize in obstetrics at Professor Klein at the First Obstetrical Clinic Vienna. He discovered that the incidence of puerperal sepsis, or childbed fever, could be drastically reduced if attending physicians washed their hands with disinfectant prior to helping mothers in the birthing process. Semmelweis is actually one of the better known heroes of Environmental Health as his tragic life is often taught in classes on the history of medicine, epidemiology and environmental/public health. Semmelweis published a study, summarizing all his views and discoveries in the Viennese medical journal called Wiener Medizinische Wochenschrift: then, in 1860, he wrote his book entitled Die Aetiologie, der Begriff und die Prophylaxis des Kindbettfiebers, which was published in 1861. The discovery and the whole oeuvre of Semmelweis affected not only obstetrics and gynaecology but surgery and the whole of the science of medicine as well. Only the achievements of Pasteur and Koch, and the discoveries made by bacteriology, did him justice – but only many years after his death.

Keywords: Ignacz Semmelweis, genealogy, puerperal fever, tragic life

Kulcsszavak: Semmelweis Ignác , nőgyógyászat, gyermekágyí láz, tragikus élete

A Semmelweis család eredete és története

Az 1800-as évek végén, amikor a medicina nagy felfedezései tükrében a tragikus körülmények között elhunyt Semmelweis feltevése beigazolódott, a hazai és a nemzetközi érdeklődés fokozott figyelemmel fordult a tragikus sorsot befutott pesti orvosprofesszor alakja felé. Közvetlen környezete – barátai, kollegái, a pesti és a bécsi orvosok többsége – alig tudott családi múltjáról, a századfordulón többen kétségbe vonták magyarságát, sőt a bécsi és pesti kollégái németnek vélték. Például Hirschler Ignác – a Heger számára készített Semmelweis életrajzi összeállításban – úgy nyilatkozott, hogy Semmelweis Ignác nagyatyja valahonnan német területről vándorolt be Magyarországra, innen a német családi név és az anyanyelvi szinten beszélt német nyelv tudása. Igaz, ez a korabeli magyar városokban nem volt szokatlan, hiszen sokáig Pest és Buda inkább német nyelvű volt, mint magyar, illetve egyaránt jól beszélt mindenki a két nyelvet. Az érdekességet kutató újságírók felfigyeltek arra, hogy Semmelweis Ignác révén Budához köthető Semmelweis családon kívül ilyen nevűek élnek még Zircen és Kismarton környékén, sőt többen feltételezték a családok közötti kapcsolatot. Azt biztosan tudták, hogy Semmelweis apja Kismartonból származott el Budára. Az 1891-ben megalakult Semmelweis Emlékbizottság – többek között – elhatározta Semmelweis összes munkáinak kiadását és 1906-ban felállított Semmelweis szobor felavatásával egy időben, adják ki Semmelweis összegyűjtött munkáit nyomtatásban. Ennek bevezetéseként terjedelmes életrajzot is mellékeltek Győry Tibor tollából. A Semmelweis család származásával kapcsolatos ellentmondások tisztázására Győry felkereste azon pesti-budai, valamint kismartoni katolikus plébánia anyakönyveit, ahol feltételezni lehetett születési, halálozási, házasságkötési bejegyzéseit, amit a Budapesti Orvosi Újság 1906. évi 23. számában – felállított családfával együtt - közzé tett. A családfát a 18. század elejétől vezeti le, nagyobb teret engedve a tabáni Szent Katalin plébánia anyakönyvi bejegyzéseinek, hiszen itt jegyezték be Semmelweis Ignác – és testvérei – születési adatait, továbbá a krisztinavárosi katolikus plébánia adatainak is, hiszen Semmelweis Ignácon kívül itt kötöttek házasságot szülei is. Talán ez „ihlette meg” Horváth Konstantin zirci tanárt is, hogy családkutatást végezzen a Zircen élő Semmelweis családdal kapcsolatban, ennek alapján nem talált közvetlen kötődést a kismartoni és a zirci családok között, főleg Semmelweis Ignác vonatkozásában.

Családkutatás a századforduló évtizedeiben

Az biztos, hogy nem a két család közötti kapcsolat állt a Semmelweis kutatások középpontjában, sőt Schürer von Waldheim 1913-ban megjelent emlékezetes Semmelweis kötetében kifejezetten nem tér ki a család eredetére, alig foglalkozik Semmelweis Ignác testvéreivel, csupán néhány utalást tesz rájuk. Az is feltűnő, hogy az 1906-ban megrendezett nagy ünnepségek idején, az özvegyvel készített beszélgetésben alig történt utalás a tágabb értelemben vett Semmelweis család többi tagjára.

Győry Tibor valóban nagy érdemeket szerzett magának a Semmelweis dokumentumok és a családtörténeti vonatkozások kiadásával kapcsolatban. Maga is érezte, hogy az 1906-ban közzé tett Semmelweis-családfa hiányos, ezért 1924-ben újabb kísérletet tett a kiegészítésére, de sok energiát nem tudott „befektetni”, hiszen ebben az időben a Népjóléti Minisztérium egészségügyi államtitkára volt, egy időben orvostörténelmet oktatott az egyetemen, így adatait csak az 1936-ban megjelentetett – általa írt – orvosi kar történetében közölte le. Ettől függetlenül az orvostársadalom előtt ismertek voltak azok a kollegák, aki Semmelweis leszármazottai voltak, illetve vele álltak rokonságban. A Semmelweis család eredete továbbra sem állt a kutatás középpontjában, sőt homályosodott.

A Semmelweis kutatás igazi „virágzását” a magyar szabadságharc centenáriuma évében élte, amikor nemcsak az események újbóli áttekintését tartották fontosnak, hanem a „semmelweisi kort aktualizálták” a második világháború után kialakult magyar politikai élet „ízlés világához”. Semmelweis Ignácot ekkor ismerik el a magyar szabadságharc egyik hőségének, de felfigyelnek a Semmelweis család több tagjának névmagyarosítására, sőt a magyar szabadságharcban való részvételére is. Darvas István, Gortvay György és mások alapos levéltári kutatásokat végeztek, de a szakszerű tények háttérbe szorultak az aktuális politika követelményei mögött. Forradalmi hősré volt igény, ezt tükrözte az akkor készült Semmelweis film, Hidvégi Jenő – jó szándéka ellenére – túlzottan romantikusra sikerült regénye is, amelyben Semmelweis Ignác a bécsi forradalom harcoló résztvevőjeként jelenik meg.

Sajnos Semmelweis Ignáccal kapcsolatban is igazolódott az „igazi magyar szokás”, hogy csak jelentős évfordulók segítik a fontos alapkutatásokat, illetve teszik lehetővé a fontos munkák

kiadását. Így látott napvilágot Semmelweis Ignác halálának századik évfordulója alkalmából Gortvay György és Zoltán Imre Semmelweis élete és munkássága című könyve, amely azután újabb munkák megszületésére ösztönzött. (Például Benedek István Semmelweis kötetei.) Ismét előtérbe került a Semmelweis család eredete, a családkutatás, amelynek fontos írása Karl Semmelweis, kismartoni könyvtár és levéltár igazgató, ismert művelődéstörténész tanulmánya a Burgenlandische Heimblätter 1965. évi 4. számában. Ebben a szerző – különben Semmelweis dédapján keresztüli vérrokona – a Semmelweis család eredetét az 1570-es évekig vezeti vissza Burgenlandban.

Az 1964-ben megalapított Semmelweis Orvostörténeti Múzeum kezdettől fogva kutatásai fontos területének tartotta a Semmelweis családdal kapcsolatos vizsgálódásokat: így láttak napvilágot Antall Józsefnek az Apród utcai szülőházzal kapcsolatos levéltári kutatásai, a családdal és Semmelweis Ignác iskoláztatásával összefüggő bűvárlatok, majd az Orvostörténeti Közlemények 1968. évi 46-47. összevont számát pedig az újabb Semmelweis kutatások leközlésére szentelték. Annak ellenére, hogy továbbra is a semmelweisi életmű állt a kutatások középpontjában, tágabb teret nyert a családkutatás is, bár ezek többsége az ismert adatok újbóli felidézését jelentette. 1978-ban a nemzetközi érdeklődés középpontjába került Semmelweis Ignác boncjegyzőkönyvének leközlése, az összehívott szakmai bizottság szakszerű véleménye, de családtörténeti kutatást csak Czeizel Endre végzett a 2000-es évek elején, amely során a tehetség öröklése /vagy nem öröklése/ vonatkozásában tekintette át a Semmelweis famíliát. Továbbra is nyitott kérdés maradt a család történetének több vonatkozása: milyen volt a család anyagi helyzete, felemelkedésének folyamata, miként került Budára Semmelweis Ignác apja, a szűkebb és tágabb rokonsága, stb. Ugyancsak fontos folyamat a Semmelweis család magyarrá válása, amely azonos a hazai polgári kultúrát megalapozó német városi polgárságunk törekvéseivel, amely a dualizmus időszakában kiforrálódott értelmiségünk gerincét adta. E témakörben izgalmas terület az egykori Tabán, ahonnan kiemelkedő értelmiségünk egy köre került ki, olyan emberek sokasága, akik iparos-kereskedő városi német polgárok magasabb tanulmányokat végző gyermekeiként hazai szellemi életünk megalapozóivá váltak. A szorgalom anyagi tőkét teremtett, amiből szellemi hatalom formálódott ki, és nemzeti-nemzetközi nagyságokat adott a hazának.

A Semmelweis család eredete

A hazai németiség –, amely zömében betelepítéssel került hazánk földjére – történetében külön helyet foglalnak el a nyugati határ mentén élő hiencek, akik még Nagy Károly Frank Birodalmából maradtak ezen a területen. A Kárpát medencét – a Nyugat Római Birodalom bukása után – a 6. század második felétől fokozatosan az avar törzsek, velük azonos időben a különböző szláv törzsek szállják meg, akik közül a legtartósabb államot az avarok alapítják meg. 791-ben Nagy Károly csapatai a bécsi erdőnél szétverik az avarok seregét, nem sokkal később délről a bolgárok támadják az avarokat, akik kénytelenek meghódolni a frankok előtt. Nagy Károly két örgrófságot is alapít Pannóniában, bajorokat és frankokat telepítve ide, akiket végül a honfoglaló magyarok szorítanak a pannon területek nyugati vidékeire. Ezek leszármazottai a hiencek, akik szőlőgazdálkodással foglalkoznak, városokat alapítanak. E népből származott például Liszt Ferenc; a jeles bécsi anatómus Josph Hyrtl /1811-1894/, és a Semmelweis család is, amelynek leghíresebb szülőtte Semmelweis Ignác /1811-1865/, az Anyák megmentője.

A Semmelweis család évszázadok óta ezen a vidéken élt, Karl Semmelweis (a burgenlandi könyvtár és levéltár egykori igazgatója) kutatásainak köszönhetően már az 1570-es években is ismeretes Semmelweis nevű szőlőbirtokos a Márczfalván felvett birtokösszeírásban. 1586-ban ezen összeírás bővült Hans /Johan/ Semmelweis kováccsal, aki fia vagy testvére lehetett az előző Semmelweisnek. Az bizonyos, hogy 1667-ben már állandó lakosok Szikrán (Sieggraben), mivel ott házzal és a kaboldi (kobersdorfi) uradalomban bizonyos bérelt földrészsel rendelkeznek. A nagy magyar orvos egyenes ági felmenője volt az a bizonyos Georg Semmelweis Szikrán, akitől származtatható a később Budára települt Semmelweis család. Georg Semmelweis előbb még kapásként szerepelt az összeírásban, míg az 1682-ben bejegyzett Johan Semmelweis talán fivére vagy unokatestvére lehetett. Szikra még kis település volt, nem rendelkezett önálló plébániával, így a házasságkötéseket, kereszteleseket és temetéseket továbbra is Márczfalván végezték el. Szikrán csak 1692-ben szenteltek fel templomot, ahol egyházi jegyzőkönyvet is vezettek. Ebben már szerepelt Semmelweis is: Georg Semmelweis 22 éves katolikus ifjú házasságot kötött Kunigunda katolikus hajadonnal, aki Georg Semmelweisnek öt gyermeket szült (az első gyermek elhunyt, Gertrud 1695,

András 1696, Anna Erzsébet 1698, Éva Borbála 1706). Ezen gyermekek további sorsa ismeretlen, mivel házasságuk, gyermekeik születése nem itt került bejegyzésre. Az 55 évet élt Georg Semmelweis – Kunigunda 1707-ben bekövetkezett halála után – felségül vett egy Mária nevű katolikus asszonyt, akitől két fia és egy leánya született. Idősebb fia József (1709 körül született), később házasságot kötött (1739. január 11-én Kismartonban) az előzvegyült Anna Reiterrel, akitől Mária (1741. dec. 12. – későbbi sorsa ismeretlen) és József (1744. okt. 12.) gyermekei születtek. József 1771-ben házasságot kötött Mária Annával, akitől József (1772. március 3.), Gáspár (1776. október 28.) és János (1783. november 23.)nevű gyermekei születtek.

Georg Semmelweis és Mária házasságából született János (1714?) lesz Semmelweis Ignác dédapja. Georg Semmelweis 48 éves korában ismét megözvegyült, felségül vett egy Elisabeth nevű katolikus asszonyt, de ebből a házasságból csupán egy leány született.

Johan Semmelweis 1739-ben betelepült Kismartonba, az Esterházy-birtok gyorsan fejlődő központjába.. Johan Semmelweis csak követte fivérét, Józsefet (1709-1770) Kismartonba, akitől majd a Kismartonban ma is élő Semmelweis család eredt. Ez a Semmelweis József molnár mester és malomtulajdonos volt, leszármazottai is iparosok, lettek.

1740-ben Johan Semmelweis feleségül vette sógornője húgát, Therese Reitert, de neje néhány év múlva gyermektelenül elhunyt. Ekkor – 1744. november 21-én – újabb házasságot kötött Anna Gschaidner hajadonnal, egy tehetős kismartoni szőlősgazda leányával és ebből a házasságból már felnőtt kort is megért gyermekei születtek. Johan Semmelweis Kismartonba történt betelepülésekor még „kapásként” szerepelt a hivatalos nyilvántartásokban, de 1746-ban már polgárjogot nyert, később borkereskedőként adózott. Feltehetően felesége hozományából (és saját tehetségéből) kiemelkedett, polgárjogot ugyanis csak jó vagyoni állapot figyelembe vételével lehetett kapni. E házasságból három gyermek született: János Péter (1751. október 19.), majd két József nevű gyermek: József (1759. február 21. elhunyt néhány hét múlva) és, József (1759. december 31.), az utóbbi 1781-ben házasságot kötött Anna Máriával, egyetlen felnőtt kort megért gyerekük János Péter (1751-1810) volt.

Semmelweis János Péter 1776-ban házasságot kötött Lidl Anna Máriával, Josph Lidl kereskedő leányával. Később ők lesznek Semmelweis Ignác nagyszülei. Házasságukból négy

gyermek származott: József (1778. január 30.), Lipót (1780. február 1.), Julianna (1782.) és Bertalan (1778. július 21.), aki 1801. májusában házasságot kötött Held Rozáliával. Feltehetően a két középső gyermek is megérte a felnőtt kort, de sorsuk alakulásáról nincs adat. Semmelweis János Péter kereskedő lett, egy időben bérelte a helyi postakocsi állomást, így vagyonos embernek számított. Ez utóbbi azért fontos, hiszen József fia csak családi támogatással kezdhett költséges kereskedelmi vállalkozásokba előbb Szombathely környékén, majd Budán, amelyből jelentős vagyont szerzett. A postakocsi állomás bérlése viszont azért lényeges, hiszen kapcsolatban állhatott azzal a postakocsikat készítő Müller Fülöp előbb bécsi, majd budai jeles vállalkozóval, akinek a leányát Semmelweis József 1810-ben feleségül vette. E kapcsolat – igazságot is tartalmazó feltevés – révén kerülhetett Semmelweis József Budára, azonnal nagy hasznot hozó kereskedelmi vállalkozásba kezdett, amihez (a vállalkozás „kockázatáért”) egy tekintélyes budai polgárnak jóállást kellett adni. Valójában Semmelweis József szinte senkit nem ismert Budán, az itt élő (1750-es évektől Sopron környékéről idetelepült) Semmelweissekkel nem tartott kapcsolatot, Müller Fülöp műhelyétől nem messze nyitja meg üzletét, bérel lakást.

Élet a régi Tabánban

A mai Erzsébet-híd budai részén, északi irányban már a rómaiak idején katonai erővel védett átkelő volt, amelynek mindkét oldalán állandóan lakott település formálódott ki. Jelentőségét emelte, hogy itt volt legkeskenyebb a Duna, a budai oldalon számos hőforrás fakadt, a Gellért-hegy lankáin szőlőt termesztettek. Szent István korában – a mai tabáni templom helyén, vagy közelében - építették fel a Mária templomot, ahol ideiglenesen eltemették a pogányok által meggyilkolt Szent Gellért testét. IV. Béla idején ide települt a Szent János Lovagrend, kolostort és kórházat építve kihasználta a mai Rudas és Szent Imre fürdők hévizeit. A várost magyarok lakták, de 1526-ban a várost feldúlták a törökök, majd 1541-ben teljesen elpusztították. A romokon új város éledt: a budai hegyek vizeit levezető Ördögárok itt ömlik a Dunába, amely mentén hamarosan megtelepedtek török tímárok, délről elmenekült délszlávok, és természetesen magyarok. Evlia Cselebi híres útleírásában Dekabháma néven említi a városkát, ami száz tímárt jelentett. Ebből a névből alakult ki a szláv Tabahán

elnevezés, latinul Tabana, majd e formából a magyar Tabán név. A lakosok többsége a görögkeleti kereszténységet követő délszlávok (más néven rácok), a katolikus bosnyákok, a tenger melléki dalmátok, más néven illírek, valamint magyarok. A törökök számára az egykori Mária templomot átalakították mecsetté. Tabán igazi keleti városka volt: sok üzlettel, iparossal, soknyelvű lakossággal, jellemző lett egymás mellett a gazdagság és a nyomor.

Amikor Buda 1686-ban felszabadult a török uralom alól, a Tabán teljesen elpusztult: a török lakosság elmenekült, a visszamaradt szerbek és magyarok mellett megjelentek a német iparosok. 1699-ben a várost németül Reitzenstadtnak nevezik. A török mecsetet visszaalakították templommá, az ortodoxok is templomot építettek, a Tabánt Pesttel összekötő hajóhidat katonaság őrizte, sorra nyíltak az üzletek és iparosok műhelyei, a városban felekezetenként iskolák működtek. 1809-ben az ortodox templom püspökséggé alakult. A 19. század elején közel 10 ezer polgár élt a városban. 1810-ben súlyos tűzvész pusztított a városban, a házak 60 %-a elpusztult. Ám az újjáépült város barokk és copf stílusú központja valódi ékköve lett a budai vár aljának. A városkát számos híres ember lakta: Virág Benedek, a 19. század elejének nagy magyar költőjének lakását gyakran kereste fel Kazinczy Ferenc, Kölcsey Ferenc, Berzsenyi Dániel, de itt lakott Döbrentei Gábor, a Magyar Tudományos Akadémia első titkára, jeles orvosok, mérnökök is. A városkának volt orvosa, gyógyszertára, több iskolája, 1790-től még közvilágítása is. Naponta tisztították az utcákat, városi rendőrség felügyelte a rendet. II. József 1786-ban a városka felé áttörette a várfalat és így az Újkapun keresztül szabadon lehetett közlekedni a vár és a Tabán között. Ez fellendítette a Tabán kereskedelmét, a vári lakosok innen szerezték be mindennapi élelmiszer szükségletüket. Az állandó hajóhid pedig Pest és a Vár között teremtett közvetlen kapcsolatot, aminek haszna a Tabánban „csapódott le”.

Sajnos a régi Tabán már a múlt: 1933-ban lebontották az akkor már városképet romboló földszintes házak kerületét, a megmaradt épületek a második világháború harcainak estek áldozatul. Ma néhány épület – a Szent Katalin templomot övező épületegyüttes és Semmelweis Ignác szülőháza, a” Szarvas” vendéglő épülete – őrzi az egykori virágzó városka emlékét.

A „budai” Semmelweis család

Semmelweis József – Semmelweis Ignác apja – 1800-ban költözik Budára Gyöngyöshermányból, (a mai Szombathely területén volt), ahol kereskedőként volt adózó polgár. A Tabánban előbb Simon Gerharddal nyitott közös üzletet, de 1806-ban kibérelte a mai Apród utca 1-3. szám alatti épület teljes jobboldali szárnyát, ahol megnyitotta a Fehér Elefánthoz címzett - jelentős területen működő - vegyes kereskedését. Még ebben az évben, 1806. november 21-én a krisztinavárosi templomban polgári esküt tett, ezzel a város teljes jogú – választó és választhatósági jogot biztosító – polgárává vált.

Üzletének épülete Johann Meindl tulajdonában állt, aki a földszinti baloldali szárnyon kávéházat üzemeltetett, maga nem lakott az épületben. Semmelweis József majdnem a teljes emeletet kibérelte lakásnak, ahol később családja is élt, valamint segédei és házi személyzete. A földszinten borospincéket is bérelt, üzletében bort is árult. Üzlete – mai értelemben vett – valódi nagykereskedés volt: élelmiszeren, gyarmatárun, válogatott minőségű borokon és szeszes italokon kívül forgalmazott drága kelméket, szöveteket, selymeket, bársonyokat, szabóságok számára kellékeket, szörme és prémárukat, kész csizmákat, stb. Megmaradt újsághirdetés szerint pipere árut, külföldi kölniket és női krémeket is forgalmazott,. Üzlete a legjobb helyen volt, a hajóhídhöz és az Újkapuhoz vezető út mentén, közel a katolikus és az ortodox templomokhoz. A hely fontosságát bizonyítja, hogy amikor 1810-ben leégett a város, Semmelweis József is jelentős összeggel járult hozzá a ház újjáépítéséhez, nem akart „kimozdulni” a város legforgalmasabb utcájáról. 1823-ban ugyan megvásárolta a szemben levő úgynevezett Demeter házat és átköltöztette a ”Fehér Elefánthoz” címzett üzletét, ezzel az üzlettere tagolt lett, és az előzőhöz képest ötszörös területet foglalhatott el., Emellett az emeleten élhetett ugyancsak népes családjával, míg a földszinten üzlete mellett jelentős alapterületű raktárait is elhelyezhette.

Semmelweis József valóban a város leggazdagabb emberei közé emelkedett, hiszen a kereskedelmi vállalkozásain kívül ház- és telek ügynökséggel is foglalkozott, saját nevén négy ház és több városi ingatlan szerepelt, sőt az 1820-as évek elején a tabáni kereskedő cég

atyamestere lett. 1832-ben a távoli Pócspeletrében 300 hektár földet bérelt, amin gabonát termesztett, amit a hadseregnek adott el. A hasznot vállalkozásaiba forgatta be.

Semmelweis József 1810. július elsején házasságot kötött a 20 éves Müller Terézzel, Müller Fülöp leányával, így rokonságba került Buda egyik leggazdagabb polgárával. E házasságból tíz gyermek született: József Henrich (1811. február 14.). Károly Fülöp (1813. január 9./) Fülöp Alajos (1814. április 4.) Julianna Anna Terézia (1815. szeptember 13.). Ignác Fülöp (1818. július 1.), Keresztély János (1820. június 12.), Ágoston (1821. július 4.), Alojzia (1823. június 10.), Mária Terézia (1827. január 18.), és egy halva született fiú (1832. augusztus 5.). A felnőtt kort csak hét gyerek érte meg. Az utolsó két leány kisgyermekként halt meg, az 1830. évi lakossági összeírásnál már nem szerepelnek a névjegyzékben. Müller Teréz 1844. március 26-án, Semmelweis József 1846. július 11.-én hunyt el Budán, pontosabban a Várban levő Dísz tér 15. szám alatt levő saját házukban. Semmelweis József halála idején valóban Buda legtekintélyesebb polgárainak egyike volt, különböző alapítványok kezelője, akinek vagyoni helyzetét mi sem jellemzi jobban, mint hogy apósa halálakor (1841) a rájuk eső örökség nagyobb részét átengedte felesége rokonságának, csak Müller Fülöp házáat tartotta meg, amit értékesített és a kapott pénzt a piaristák budai gimnáziumának adományozta, ahol fiai tanultak. Semmelweis József, hasonlóan a feltörekvő német polgársághoz (amely nemzedék adta a hazai értelmiségünk meghatározó rétegét), nagy gondot fordított gyermekei tanulmányaira,.

Semmelweis József mind a hat fiát a Várban levő érseki gimnáziumba íratta be, amit 1831-ben átvettek a piaristák. A hat Semmelweis fiú közül kiemelkedő tanulmányi eredményt Károly (később pap lesz), Ignác és Fülöp Alajos (később helytartótanácsai, majd a szabadságharc idején minisztériumi tisztviselő) mutatott, a többi átlag eredménnyel végezte el az akkor középszintű műveltséget nyújtó gimnáziumot. Ebből a gimnáziumból sok jeles ember került ki: például Lechner Ödön építész, Dusek Ferenc, a Szemere kormány pénzügyminisztere, Lónyay Menyhért, a kiegyezés utáni második miniszterelnök, kiváló tudósok, közéleti személyiségek. A budai polgárság „iskoláztatási szokásai” hasonlóak voltak a Semmelweis családéhoz. A polgárság körében szinte követelmény volt, hogy a gyerekek jó iskolában végezzék tanulmányaikat. Például Semmelweis Ignác osztálytársainak szülei is

hasonló helyet foglaltak el a városi társadalomban: órás, aranyműves, kereskedő, szűcs, vendéglős, stb. volt a szülők bejegyzett foglalkozása. Ugyancsak „vegyes” volt a nemzetiség megjelölése: német, magyar, illír, görög, szerb, makedón, stb. Viszont az apai és anyai oldalról is német anyanyelvű Semmelweis gyerekek magyarként lettek az iskolai anyakönyvbe bevezetve, jelezve a család érzelmeit.

Semmelweis Ignác testvérei

Semmelweis József gyerekei közül hat fiú és egy leány érte meg a felnőtt kort, két fiú végzett magasabb tanulmányokat (Károly katolikus pap és Ignác orvos lett), a harmadik fiú – Fülöp Alajos – tisztviselő, három pedig kereskedő lett. Az utóbbiak is elvégezték a budai érseki gimnáziumot, középfokú végzettségük nagyban segítette vállalkozásaik sikerét, az adott területen való előmenetelüket. A legidősebb fiú – Semmelweis József (1811-1860) - közepes eredménnyel tanult a középiskolában, majd apja mellett ismerte meg a kereskedelmi élet „fogásait”, olyannyira, hogy a különben ügyeit csak személyesen végző apja már az 1830-as években már jelentősebb ügyleteit is rá bízta. Ilyen volt a már említett Szabolcs megyei földvásárlás és az azon történő gazdálkodás irányítása. Arra nincs pontos adat, hogy pesti kereskedelmi próbálkozásait mikor kezdte, de 1840. május 18-án a pesti Belvárosi templomban házasságot kötött Kozgleba Johannával, a tekintélyes pesti kereskedő, Kozgleba Béla leányával. 1838-ban – későbbi sógorával, ifjabb Kozgleba Bélával – közös vegyes kereskedést nyitott a pesti Sebestyén téren (ma a Veres Pálné utca eleje), majd 1842-ben megnyitotta saját „Cukorsüveg” nevű nagy fűszer-, gyarmatáru és vegyes kereskedését, a mai Semmelweis és Kossuth Lajos utca sarkán állt épületben (Újvilág utca 16. sz. alatt, amely ház saját tulajdona volt). A belvárosi templom anyakönyve szerint ifjabb Semmelweis József 1842. február 27-én – 12 arany forint lefizetése után – letette Pest város polgári esküjét. Az ifjabb Semmelweis József üzlete nagyon hasonlított apja tabáni áruházához, itt is mindent lehetett vásárolni, különben is a város legjobb és legforgalmasabb helyén működött. Közel volt a Hatvani kapuhoz, az egyetemhez, és az első olyan pesti üzlet volt, amely vállalta a házhoz szállítást. Semmelweis József apja halála után (1846) újabb három kereskedést nyitott a városban, továbbá négy házat vásárolt, amelyeket béreltetett. Az 1850-es évek elején már a

pesti kereskedő cég segélyalapjának gondnoka, jelentős személyiség, hiszen amikor öccse – Semmelweis Ignác – visszatér Bécsből és nincs jövedelmet nyújtó orvosi állása, akkor a kereskedő cég Szent Rókus Kórházban fenntartott tíz betegágyának felügyelő (fizetett) orvosának alkalmaztatja. Amilyen sikeres volt a kereskedelmi pályán, családi életében oly sok tragédia történt: négy gyermeke közül csak egy érte meg a felnőtt kort: Semmelweis Károly (1850-1910) apja halálakor még gyermek volt, akinek nagykorúságáig nagyapja lett a gyámja és a Semmelweis vállalkozások is tulajdonába mentek át. A nagyapa nem volt olyan sikeres, mint veje. Vállalkozásai, sorra tönkre mentek, idegen kezekbe mentek át. Semmelweis Károly latin-görög szakos tanár lett, és házasságot sem kötött, gyenge fizikai adottságai miatt. Nagykorúságának elérése után visszavásárolta az Újvilág utca 16. sz. alatti házat, de az 1870-es évek végén Kiskunmajsára költözött le, ott vállalt tanári állást és gabonakereskedéssel is foglalkozott. 1881-ben kérte nevének Szemerényire történő magyarosítását, amit a belügyminiszter engedélyezett. Az 1890-es években Bécsbe költözött és a Mária Terézia Intézet latin szakos tanára lett. Tüdőgyulladásban halt meg.

Semmelweis Ignác fivére, Károly Fülöp (1813-1898) a legnagyobb hatású és a családot összefogó egyéniség volt. 1813. január 9-én született Budán, iskoláit is a Várban levő érseki gimnáziumban végezte kiemelkedő eredménnyel. Korán eldöntötte, hogy a papi hivatást választja, így már a gimnáziumi tanulmányok utolsó két évét a nagyszombati szemináriumban végezte. 1836. március 26-án szentelték pappá az esztergomi Bazilikában. Felszentelése után az Érsekújvártól nem messze fekvő Tardoskreddre, majd Komáromba, helyezték, később Kemencen és Kürtön volt káplán, 1844-től pedig a pesti Boldogasszony templom káplánja lett. Testvéreinek esküvői szertartását ő végezte, unokaöccseinek és húgainak keresztelő papja lett. Az ifjú pap nagy magyar hazafi lett, amit köszönhet középiskolájának és Pest magyar légkörének. 1844-ben kérte családnevének Szemerényi névre való megváltoztatását, és német nevű híveit is névváltoztatásra buzdította. (A Pesten élő zirci Semmelweisek közül többen követték.) 1848 tavaszán lelkesen a magyar forradalom mellé állt, nemzetőröket, honvédeket toborzott, pénzt gyűjtött a kormány céljaira. Maga nem állt be honvédek, de amikor a kormány visszatért 1849. május végén Pestre, te deumot mondott a belvárosi templomban.

Amikor elbukott a szabadságharc és megkezdődött a megtorlás, Szemerényi Károly valóban „bajba került”, de a papi reverenda megvédte a letartoztatástól és a börtöntől: a házkutatást és a kihallgatást felsőbb egyházi beleegyezéssel a plébánián végezték el. A fegyverletétel után a katolikus papokkal kapcsolatos eljárásokban a magasabb egyházi hatóságok engedélyét is kérték. Szemerényi Károly helyzetét súlyosbította, hogy rajta kívül még három testvére is szerepet vállalt a szabadságharc alatt: Fülöp kormánytisztviselő, Ágoston és János honvéddnek állt. Geringer Károly császári biztos és helytartó 1849. augusztus 13-án levélben kereste fel a Bécsben székelő Koncz József esztergomi püspököt, érseki helytartót, hogy a magyar forradalomban részt vett katolikus papok megbüntetésével kapcsolatban az egyház állásfoglalását kérje. E levélben kilenc pesti és budai katolikus papot sorol fel, első helyen Szemerényi Károly káplánt. Vele kapcsolatban megemlíti, hogy Kossuth és a felkelés mellett korteskedett, templomban a híveket befolyásolta, toborzott a felkelő hadsereg nevében, pénzgyűjtéseket szervezett. A levél előzménye, hogy Haynau tábornagy 1849. augusztus 3-án levélben értesítette Geringer kormányzót a pesti és budai katolikus papok (Szemerényi, Ráth, Déry, Stolz, Mrác, stb.) lázadó magatartásáról és hangsúlyozta, ha az esztergomi érsek nem torolja meg a vétkesek gaztettét, akkor a császári hadbíróóság ítélkezik felettük. A levélben utalt arra is, hogy Haynau helyesli eljárását. A levél érdekessége, hogy Szemerényi Károllyal kapcsolatban említi, hogy sógora – húgán, Semmelweis Júlia keresztül – Ráth Albert budavári káplánnak, s közösen igen veszélyes személyek. Koncz püspök válaszában megígérte, hogy szigorúan megbünteti a levélben felsorolt papokat.

Az esztergomi érsek gyorsan döntött: Szemerényi Károlyt hét évre eltiltotta a nyilvános papi tevékenységtől, a papi rendből ugyan nem zárta ki, de a hívek előtt nem misézhetett, nem élhetett egyházi javakból. Az ítélet felemás volt: nyilvánosan nem akarta megalázni a bevádolt papokat, nem szolgáltatta ki a bíróságnak, de időhatárok között nem engedte nyilvánosan működni őket. Szemerényi Károly kiköltözött a plébánia papi lakásából, örökségéből élt, fivére egyik házában. A Helytartótanács 1850. május 28-án utasította J. Podolsky pesti rendőrbiztost, hogy helyezze megfigyelés alá Szemerényi Károly és Ráth József káplánokat, erről hetente írásban jelentsen. A megfigyelést 1850 augusztusában kiterjesztették Szemerényi Károly Fülöp Alajos nevű öccsére is, aki csak kegyelemmel

térhetett haza, mivel szerepet vállalt a szabadságharc alatt. Szemerényi Károly apai örökségéből élt, de nyomasztó volt számára a rendőri megfigyelés. Így 1852-ben szívesen vette a Bécsben élő lengyel Stanislaw Sugalkowski herceg meghívását, hogy gyermekei mellett legyen nevelő. Két évet töltött a herceg családjánál, de Lébény Józsefnek az uralkodó elleni sikertelen merénylete után minden „gyanús személyt” kiutasítottak a császárvárosból. Visszatért Pestre, 1856 után minden egyházi beosztás nélkül misézhetett, így eskette össze Ignác öccsét Weidenhoffer Máriával. Hiába volt enyhülés, egy forradalmár múlttal rendelkező pap sem számíthatott sokra: 1860-ban tanári állást vállalt báró Jankovich családjánál, amit 1865-ig betöltött, közben különböző egyházi beosztásért levelezett az esztergomi érsekséggel. Számára fordulatot a kiegyezés hozott, 1867. július 6-tól adminisztrátor a felvidéki Ógyallán, egy esztendő múlva itt plébánossá nevezik ki, 1873-tól az udvari egyházi kerület alesperese. 1876. augusztus 3-tól Tardoskedd plébánosa lett, 1876. augusztus 3-tól az újvári kerület esperesévé választották. 1888-tól a pozsonyi Szent Péter Székesegyház kanonoki címével is megtisztelték. Tardoskedden telket vásárolt, Iskolát emeltetett rá és 10 ezer arany alapítványt tett az Isteni Megváltóról elnevezett szerzetesrend számára leányiskola és kollégium működtetésére.

Szemerényi Károly mellett még három testvére vett részt a szabadságharcban: Fülöp Alajos (1814-,) harmadik gyermekként született a Semmelweis családba. Iskoláit ő is a Várban, levő gimnáziumban végezte, majd előbb apja vállalkozásaiban dolgozott, de az 1830-as évek közepétől a Buda város pénzügyi adminisztrációjában vállalt állást. 1840-től a Budai Takarékpénztár könyvelője, majd főszámvevője, talán itt kivívott elismerésnek köszönhetően 1846-tól a Helytartótanács adminisztrációjába került pénzügyi tisztviselőnek. Ez a munka nem volt látványos, de társadalmi súlya nagy volt, karriert biztosító beosztásnak minősült. A Helytartótanácsnál alig két évet töltött, amikor kitört a forradalom és az első felelős minisztérium kinevezésével összeomlott a régi hivatali rendszer is. Ekkor Semmelweis Fülöp a Széchényi István vezette közlekedési minisztérium számvevőségére kért felvételt, amit kiváló ajánló levelei alapján azonnal elnyert. Igaz, Semmelweis Fülöp még 1848 áprilisában belépett a nemzetőrségbe, további „katonai” pályát azonban nem futott be, hiszen a minisztérium munkatársa lett. Követte a kormányt Debrecenbe is, 1849 áprilisában kérte

nevének Szemerényire történő megváltoztatását, amit engedélyeztek neki. Amikor a magyar szabadságharc megbukott, Semmelweis(Szemerényi) Fülöp külföldre menekült (feltehetően egy osztrák tartományban húzódott meg), 1850 augusztusában engedéllyel hazatért, amit bizonyít rendőri felügyelet alá vonása is. Anyagi gondjai nem lehettek, mivel apja halála után ő is tekintélyes vagyont örökölt, bár korábbi életét nem folytathatta, mivel volt kormányzati tisztviselőként átállt a „lázadókhöz”, követte őket Debrecenbe, így bármilyen jó szakember hírében állt, komolyabb beosztásért nem folyamodhatott. A rendőrség az Újvilág utca 6. szám alatt – Semmelweis József egyik házában – tartotta számon. Hamarosan a Mérleg utca 5. szám alatt vaskereskedést nyitott, amely az 1859. évi összeírásnál jó forgalmú üzletként szerepelt. Lakhelye sem változott. A rendőrség nyilvántartásába 1863. szeptember 30-án azt jegyezték be, hogy felszámolta pesti üzletét, vagyonát eladta és elköltözött a városból. Magán életéről nincs adat: József fivére gyászjelentésén még szerepelt a neve, az Ignác öccse halálát közlő családi jelentésem viszont nem. Valamikor 1863-1865 között halt meg, feltételezett székesfehérvári letelepedésnek nincs nyoma. Nem alapított családot. A magyarosított nevét 1850-től nem viselhette, mivel Geringer helytartóságának rendelete szerint tilos volt a „rebellió alatt felvett” neveket használni. (Ez Károly fivérére nem vonatkozott, hiszen ő 1844-ben változtatta meg családi nevét.)

Semmelweis János Keresztély (1820-?) volt a harmadik fivér, aki 1848 nyarán belépett a honvédseregbe. Ő is a budai gimnáziumban tanult, majd apja és saját kereskedelmi vállalkozásaiban dolgozott. 1848 tavaszán nemzetőr, majd ősszel honvéd lett, bár erről sincs sok adat. A családi emlékezet szerint 1849 őszén fivéreivel elmenekült az országból, állítólag ő is felvette a Szemerényi nevet, de az emigrációban Semmelweis névvel élt, a János helyett inkább a Keresztély keresztnevet viselte. Megfordult Londonban, majd Pozsonyban, később Bécsben nyitott textilkereskedést. Egyetlen fia (Semmelweis János, 1868-1924) jeles vasútépítő mérnök lett, unokája, Szemerényi Oszvald (1913-1996) akadémikus, neves nyelvész volt. A család ezen ágának viszontagságos élete során elvesztek az iratok, Semmelweis János unokája sem tudta nagyapja halálának pontos időpontját. (Valamikor az 1880-as években hunyhatott el.)

A legkisebb fiú a családban Semmelweis Ágoston (1821-?) volt, aki fivéréihez hasonlóan a budai gimnáziumban tanult, majd apja haláláig annak üzletét vezette, később saját üzletet is nyitott. 1848-ban ő is honvédnak állt, a szájhagyomány szerint őrmesteri rangot is kapott, de 1849 őszén ő is külföldre menekült. Feltehetően Fülöp fivérével együtt tért vissza, 1851-ben. Az apai örökségéből megnyitotta a pesti Nádor utca 3 szám alatt – átellenben a Tigris fogadóval – a „Gőzkocsihoz” címzett vegyes kereskedését, amit az 1860-as évek közepéig működtetett, majd ismeretlen okból eladta, s a családi visszaemlékezés szerint feltehetően Szombathelyre távozott, amit megerősít az, hogy ebben az időben volt ilyen nevű kereskedő a városban. Későbbi sorsa ismeretlen. Vele kapcsolatban kell megemlíteni, hogy a Semmelweis család – Ignác és Károly halála után – „szétesett”: a fényes értelmiségi karriert befutott családtagok alig tartották a család más ágaival és tagjaival a kapcsolatot, a szülőkről, nagyszülőkről alig esett szó, lassan a feledés homályába vesztek. A család elszakadt ágai leginkább a „kanonokot” (Szemerényi Károly), és Semmelweis Ignácot emlegették rokonként, a többiről lassan megfeledkeztek. Ugyancsak feledésbe ment az a hatalmas vagyon, amelyet az idősebb Semmelweis József teremtett meg, és ami a család összes ágának felemelkedését segítette. Természetesen voltak testvérek (például ifjabb Semmelweis József és Fülöp), akik leszármazottai kihaltak, vagy egyáltalán nem is voltak. A külföldre vagy távoli városba szakadtakról lassan megfeledkeztek. Ugyancsak érdekes a szabadságharcban való részvétel pontos dokumentálása: a honvédseregben nem volt olyan szoros legénységi nyilvántartás, amely ma is pontos információt adhatna. A csapatokban, csapattestekben szolgáló honvédek nyilvántartásai zömében elvesztek, az akkor mozgó csapatok „menetközben” is felvettek katonákat, előléptettek, leszereltek, amelynek nyilvántartási adatai nem minden esetben kerültek magasabb parancsnokságokhoz. A vereség után igyekeztek biztos helyre eltenni nyilvántartásaikat, nehogy a császáriak kezébe kerüljön. Így az egyszerű honvédek esetében nehéz a visszakeresés, ami vonatkozik a Semmelweis fivérekre is.

A Semmelweis család egyetlen felnőtt kort megért nő tagja Semmelweis Júlia (1815-1910), aki 1836. május 28-án feleségül ment Ráth Péter (1812-1873) gyógyszerészhez, a tabáni Szentháromság patika tulajdonosához, a család régi ismerőséhez. A Semmelweis és a Ráth család régi ismeretségben és barátságban volt. A Fehér Elefánt vegyeskereskedéstől egy

utcányira működött a Szentháromság patika, amelynek tulajdonosa Ráth József (1769-1835) gyógyszerész volt: gyerekei egy iskolában, sőt többen azonos osztályban tanultak a Semmelweis gyerekekkel. Ráth József egyik fia katolikus pap lett, egy gimnáziumi osztályban tanult Semmelweis Károly ugyancsak papi pályát választott fiúval, majd később egyszerre indítottak forradalmi magatartásuk miatt eljárást ellenük. Haynau mindkettőt börtönben szerette volna látni. A Ráth és a Semmelweis család sok vonatkozásban azonos pályán mozgott: mindkettő német polgári család volt, akik szorgos tagjai lettek városuknak, gyermekeiket tanítták, a budai gimnáziumban igaz magyarokká nevelték őket. Ráth Péter gyógyszerész lett, a reformkorban a hazai gyógyszerész társadalom tudományos és érdekvédelmi szervezetének kialakításán szorgoskodott, ő is nyíltan a szabadságharc mellé állt, nemzetőr kapitányként Tabán rendőrparancsnoki parancsnoki tisztségét is ellátta. Testvérei és gyermekei is értelmiségi pályára léptek, Károly öccse (1821-1897) - a szabadságharc alatt katonai bíró volt - a kiegyezés után képviselő, a Királyi Tábla elnöke volt, majd az egyesített Budapest első főpolgármesterévé választották. Ráth Péter a kiegyezés után – gyógyszerertárának megtartásával – a korabeli gyógyszerészi közélet igen aktív tagja volt, az Országos Gyógyszerész Társaság alapító elnöke lett. Ráth Péter és Semmelweis Júlia házasságából hat gyerek született, gyermekeik orvosi, mérnöki, jogászai pályát választották. A Ráth család közvetlen baráti kapcsolatban állt Müller Fülöp (1761-1842) családjával, amit nemcsak a városon belüli közelség magyarázhatott, hanem a két német eredetű família azonos életfelfogása és törekvései. Müller Fülöp és Ráth József gyógyszerész azonos időben telepedett le Budán, mindketten gyorsan ívelő pályát tudhattak maguk mögött.

A Müller család

A híres budai Müller Fülöp (1761-1842) kocsikészítő Kölnben született, családjáról szinte semmit nem tudunk. Az biztos, hogy bajor földön lett kocsikészítő mester, aki egy jeles bécsi üzemben kapott munkát és szakmája kiváló művelője lett.

II. József gyakran látogatta meg az uralma alatt álló területeket, s visszatérve Bécsbe utazásainak tapasztalatait azonnal meg akarta valósítani. Magyar földön – többek között – az utak minőségét és a városok közötti összeköttetések hiányát kifogásolta. Az utóbbi

orvoslására javasolta a Bécs és Buda közötti postakocsi összeköttetés megteremtését. 1784-ben udvarának egyik tagja arra kívánta rávenni a bécsi postakocsi gyár tulajdonosát, hogy költözzön át Budára, alapítson ott műhelyt, és innen látják majd el kiváló postakocsikkal a kiépülő magyarországi postakocsi hálózatot. A mester maga helyett, Philip Müller mestert, első segédét javasolta, aki viszont vállalkozott az izgalmasnak tűnő feladatra és 1785-ben – kellő udvari segítséggel – a Tabánban megalapította műhelyét, amely hamarosan a város egyik nevezetessége lett. Müller Fülöp Budán valóban nagy ívű pályát futott be: a szerb ortodox püspökségtől nem messze, a János téren rendezte be gyárát, amelyből kikerülő postakocsik valóban keresett portékává váltak Budán és az egész magyar királyság területén. Szállítója lett a postakocsi hálózatnak, amelyet ugyan állomásonként különböző bérlők üzemeltettek, de jelentős összegű támogatást kaptak a kincstártól, nehogy a szolgálat színvonala csökkenjen. Ez a körülmény biztos jövedelmet és állandó megrendeléseket adott a kocsikat gyártó vállalkozónak.

Müller Fülöp nős emberként érkezett Budára, első feleségével – Maria Theresia Anderlinnel – még Bécsben házasodott össze, akitől Terézia leánya – Semmelweis József későbbi felesége – már Budán született 1790-ben. Maria Theresia Anderlin 1796-ban elhunyt. Müller Fülöpnek második feleségétől még két leánya, a harmadiktól Müller Bernát (1810-1901) a jeles gyógyszerész és botanikus, egyetemi tanár született. (második házasságából származó leányokról alig tudunk, férjhez mentek és családjaikkal Budán éltek.) Müller Fülöp valóban törekvő polgár volt, tehetséges jó szakember és kereskedő lett, aki 1791. október 31-én a budai krisztinavárosi plébánia templomban polgári esküt tett, 1815-ben a városi tanács ülnöke, 1825-1830 között a városi pénztár felügyelője lett, ezután tanácsnokká választották. Több alkalommal szóba került polgármesterré történő választása, de ezt elhárította magától, üzemének irányítása miatt.

A Tabán első leírójának egyike Franz Schams volt, aki 1822-ben megjelent német nyelvű könyvében a következőket írja Müller gyáráról: *”... a Beickheimből idevándorolt Müller Fülöp vagy 30 éve alapította gyárát. A kocsigyártók, kovácsok, lakatosok, szíjgyártók, lakkozók munkája a maguk összetartozásában az egyszerű faragástól a művészi lakkozásig mind pontosan készül. A jósága és tartóssága, szépsége és ízlése a termékeknek és végül*

dicséretére méltó pontossága, amivel a gyár tulajdonosa eljár a nyersanyagok és az egyes részdarabok kiválasztásánál, igen jó hírt szerzett vállalkozásának, amely már 30 éve fennáll. Csodálkoznunk kell a hatalmas fa készleten, amely részben félig, részben egészen meg van munkálva, és amely évek folyamán a négyszög alakban épített gyártelep tetőhelyiségeit megtölti, és amiből mindig a korábbi évekből származót használják fel, de a fogyasztást újabb faanyagok vásárlásával pótolják. Az ebben a gyárban készült kocsik egész Magyarországon hírnevet szereztek, legfőképpen a tartósság által. Legfőbb vásárlója a távposta, de hintóit keresik a főrangúak is, itthon és külföldön egyaránt. A tulajdonost ismerik mindenütt, a Császárság távoli országaiból rendelnek nála.”

Müller Fülöp 1841. február 6-án halt meg „nyálgutaütésben, a haldoklók szentségeinek felvétele után.”, ahogy a Krisztinaváros plébánia anyakönyvébe bejegyezték. E bejegyzés másik érdekessége, hogy az elhunytat beszentelő papként Dertsik Nepomuk János címzetes piarista püspököt és a Helytartótanács tanácsosát jegyezték be, aki a tanács ülése miatt a temetés reggelén lemondta a szertartást, maga helyett Vétsey Czigler Ignác letkéri apátot és tábori felügyelő esperest küldte. Emiatt a Müller és a Semmelweis család megneheztelt. A családnak írt levelében – mint Müller Fülöp régi barátja – Dertsik püspök hosszan mentegette magát. A két család társadalmi emelkedését és vagyoni helyzetét az is jelzi, hogy társadalmi rangjuknak csak egy püspök „megfelelő” a temetési szertartás megtartására.

A Müller család egyetlen férfi leszármazottja, Müller Bernát (1810-1901) abban az évben született, amikor legidősebb nővére Semmelweis József felesége lett. A „nagybácsi” szinte egykorú lett unokaöccseivel, például ifj. Semmelweis Józseffel egy osztályban tanult a vári gimnáziumban. Valóban a Semmelweis gyerekekkel cseperedett fel, amolyan testvéri kapcsolat alakult ki köztük. Müller Bernát iskolai tanulmányai idején inkább a természettudományok felé vonzódott, mivel nagy hatással volt rá az a baráti kapcsolat, ami Müller Fülöp és Ráth József gyógyszerész között állt. Ráth József Szentháromság patikája a Müller háztól néhány méterre volt, így semmi sem volt természetesebb mint, hogy Müller Bernát – iskoláinak befejezése után – Ráth József mellé került gyógyszerész tanoncnak. Erre nagy szükség is volt, hiszen Ráth József fia (Ráth Péter) gyógyszerészi oklevelének megszerzése után külföldi tanulmányútra ment. Müller Bernát 1829-ben letette a gyakornoki

vizsgát, félévre a selmecbányai bányászati akadémián - elsősorban ásványtant - tanult. Útja innen Bécsbe vezetett, ahol az egyetem orvosi karához tartozó gyógyszerészeti intézetben oklevelet szerzett, majd egy évtizedig különböző patikákban dolgozott. Az 1830-as évek derekán tért vissza és a Szentháromság patikában már Ráth Péterrel együtt dolgozott. A botanika nagy művelője volt, Pestre történt visszatérése után Sadler József növényteni tanszékén botanikai tanulmányokat folytatott, hatalmas növénygyűjtő utakat szervezett, híres növénytárát hazai és külföldi szaklapokban leköszölte, több, addig ismeretlen növényt fedezett fel a Kárpátokban. Apja halála (1841) után örökségéből saját patikát nyitott (Megváltó patika) Részt vett a hazai gyógyszerészképzésben. 1850-ben botanikából a pesti egyetemen doktori címet kapott, az orvosi karon 1854-ben a gyógyszerismeret magántanárává választották, de az 1848-as forradalomban tanúsított magatartása miatt (nemzetőr kapitány volt, a honvédség ingyenes gyógyszer szállítója is lett) ezt a Helytartóság nem erősítette meg, csak 1861-ben ismerték el. Ugyanakkor az a megtiszteltetés érte, hogy 1858-ban a giesseni egyetem orvosi karán tiszteletbeli doktori címet kapott.. Jelentős szakirodalmi tevékenységet fejtett ki, s tekintélyes gyógyszerész volt, amikor az 1868-ban megalakított Országos Közegészségügyi Tanács – egyetlen gyógyszerész tagjaként – az uralkodó kinevezte. A hazai gyógyszerészeti és tudományos élet jeles szervezője volt, 1841-ben egyik alapítója a Magyar Természettudományos Társulatnak, 1872-ben az Országos Gyógyszerészi Egyesületnek, a Gyógyszerész Nyugdíj Intézetnek. Hosszú életet élt, valóban élete utolsó napjáig dolgozott. Két felnőtt kort megért fia – Müller Kálmán (1849-1926) orvos és Müller László (1855-1941) diplomata – volt, mindkettő választott szakterületének kiváló egyénisége lett.

Müller Kálmán ifjú korának egyik meghatározó személyisége Semmelweis Ignác volt, aki apjának nemcsak rokona, hanem igaz barátja is volt. Semmelweis szinte naponta megfordult Müller Bernát lakásán, így Kálmán számára természetes volt az orvosi hivatás választása. Ezzel a családi és az orvosi pályára „terelő” kapcsolattal soha nem „dicsekedett”, erre nem hivatkozott, sokan kortársai közül másoktól ismerték meg az igazságot. Orvosi tanulmányait Pesten és Bécsben végezte, 1871-ben szerzett orvosi oklevelet. Hosszabb külföldi tanulmányút után, 1874-ben tért vissza Budapestre, a Szent Rókus Kórház orvosa, majd főorvosa lett. 1875-ben a „hasi betegségek gyógy- és kórtana” tárgykörből magántanári

képesítést szerzett. 1877-ben már a Szent Rókus és „összes fiókjainak” igazgatója, 1890-ben pedig az összes pesti kórház felügyelője lett. A „kórházigazgatás” lett élete legnagyobb feladata, egészen kiváló testületté szervezte meg a fővárosi közkórházakat. Markusovszky Lajos után a hazai egészségügy legkiemelkedőbb szervezője, 1885-ben egyetemi tanár, 1889-ben az Országos Közegészségügyi Tanács tagja, 1897-ben elnöke, 1891-ben az Országos Igazságügyi Tanács tagja lett, a Műegyetemen munkaegészségtant, a jogi karon tisztiorvosi ismereteket adott elő.

Nemzetközi kongresszusok (1894, 1906 és 1909) szervezője volt, aminek elismeréseként az uralkodó bárói méltóságra emelte. Mindezt szakmai munkájának elismeréseként kapta és ezt a hazai orvosi közélet a legtermészetesebb dolognak tartotta. 1912-ben ugyan nyugalomba vonult, de a közéletből nem távozott. A hazai közegészségügyi állapotok magasabb színvonalra emelését szorgalmazták felsőházi beszédei, így nagyban neki köszönhető, hogy a kormányzat állami feladattá nyilvánította a tuberkulózis elleni küzdelmet. 1918 után visszavonult a közéletből, 1926. november 4-én hunyt el Budapesten. Életében híres „puritán” volt, soha nem feledte el, hogy egykor bajor földről Budára települt kocsikészítő mester unokája, főrendre emelése után sem akarta nevét magyarra változtatni. Magánéletében nem volt szerencsés, hiszen felesége Heinrich Hermína 1877-ben, leánygyermekük születése után három hónappal meghalt. Müller Kálmán ezután soha nem házasodott meg, „híres aggleényként” élte le életét.

Müller Kálmán a hazai medicina egyik legnagyobb egyénisége. Volt olyan időszaka az elmúlt fél évszázadnak, amikor nem szívesen emlékeztek meg Müller báróról, a főváros kórházügyének igazi megteremtőjéről. Sokaknak a „báró” nem tetszett, nem ismerve családi múltját, érdemeit és főleg egyéniségét.

Müller Kálmán öccse – Müller László (1855-1941) - is hasonlóan nagy ívű pályát futott be. Müller László iskoláit a pesti piaristáknál, majd a pesti és bécsi egyetem jogi karán végezte, de kiváló nyelvtudásával tűnt ki. Tanulmányait a bécsi Keleti Tudományok Intézetében folytatta, a nyugati nyelveken kívül beszélt törökül, arabul és több délszláv nyelven. 1879-ben lépett be a bécsi Külügyminisztérium szolgálatába, 1881-ben a Monarchia isztambuli követségén kapott beosztást. Elsősorban a Monarchia balkáni érdekeit képviselte, fontos

szerepe volt az önállóságát fokozatosan visszaszerző Bulgária nemzetközi elismertetésében. Többek szerint az ő kezdeményezése volt a Koburg-Kohary családnak a bolgár trónra juttatása. Békéltető szerepet játszott az 1897. évi görög-török háború idején, Jeles diplomáciai munkájának elismerését jelentette, hogy 1896-ben, szentgyörgyi előnévvel, magyar nemességet kapott. 1896-tól rendkívüli követnek nevezték ki a Török Birodalom területére, 1900-ban pedig szófiai követ lett. 1903-ban visszarendelték Bécsbe és a Külügyminisztérium keleti diplomáciai ügyeit összefogó osztály – rendkívüli követi rangban – irányításával bízták meg. Nemzetközi érdeklődésre számító feladatot 1908-ban kapott ismét, amikor a Bosznia-Hercegovina annektálása után kirobbant diplomáciai bonyodalmak a háború közelébe sodorták a Monarchiát. Sokban rajta múlt, hogy a Monarchia és Törökország között a háborús feszültség megoldódott, ezért is nevezték ki 1910-ben ismét isztambuli követnek. A Balkán és a Kelet ügyeinek elismert szakértője volt, nélküle szinte nem történt diplomáciai döntés Bécsben. 1912-ben váratlanul Tokióba vezényelték követnek, de a háború kitörése után visszahívták és a Külügyminisztériumban a Monarchia teljes diplomáciai kapcsolatait koordináló első osztály irányításával bízták meg, ami valójában a mindenkori külügyminiszter általános helyettesi posztját jelentette. Egyben a diplomáciai vizsgáztató bizottság elnöki tisztségét is megkapta. Müller László nemcsak a külügyminiszter bizalmasa, hanem a kormányfő és az uralkodói kabinet tanácsadója is lett. Számára a Monarchia veresége diplomáciai pályafutása végét is jelentette: kézjegyével látta el a Paduában megkötött fegyverletételi okmányt, majd tagja volt annak a delegációnak, amely Párizsban Ausztriát képviselte a béketárgyalásokon. Ez után visszavonult. Bécsben és Budapesten élt, az Anschluss után végleg Magyarországon telepedett le. Családja nem volt.

Semmelweis Ignác közvetlen leszármazottai

Semmelweis Ignác 1857. június elsején házasságot kötött Weidenhoffer Máriával (1837.-1910.), Weidenhoffer Ignác kereskedő leányával, aki Pest egyik módos polgára volt. A jelentős korkülönbség semmiféle problémát nem jelentett a Semmelweis családban, bár egy idő után a Weidenhoffer családnak – talán a gyermekágyi láz körül kirobbant szakmai vita miatt – fenntartásai voltak vejükkel szemben, a visszaemlékezések szerint gyakran „bolond

Nácinak” nevezték a háta mögött. Semmelweis Ignác 47 éves volt halála idején, különösebb vagyonnal nem rendelkezett, így fiatal felesége három gyermekével nehéz körülmények közé került. Szüleivel éltek együtt, mivel ők, jelentős vagyonukból könnyen gondoskodtak leányukról és gyermekeiről. Az özvegy talán hitt a férjét ért szakmai támadásoknak, csak jóval később ismerte fel annak emberi és tudósi nagyságát. Az is igaz, hogy Semmelweis özvegye és gyermekei nem szenvedtek hiányt semmiben, talán ennek is köszönhető, hogy fia Semmelweis Béla (1862. – 1885) joghallgató adósságai miatt öngyilkos lett. A család – Szemerényi Károly kanonok hatására – 1879-ben Szemerényire változtatta családi nevüket, amit az özvegy 1906-ban meg szeretett volna másítani, de a fennálló törvények ezt nem tették lehetővé. Semmelweis Ignác Antónia (1864-1942) nevű leánya 1882-ben férjhez ment Lehoczky Kálmánhoz, az ítélőtábla elnökéhez, amely házasságból származó gyermekeken keresztül ma is szép számú leszármazottja él. Semmelweis Antónia két fia – Andor (1885-1970?) és Kálmán (1889-1967) - 1895-ben uralkodói engedéllyel felvehette a Lehoczky-Semmelweis nevet, mivel a Semmelweis családi név fiú örökös nélkül kihalt volna Magyarországon. Lehoczky-Semmelweis Kálmán kiváló nőorvos és egyetemi rk. tanár lett, leánygyermeké révén vannak leszármazottjai. Andor katonatiszt lett, a II. világháború után Ausztráliában telepedett le, fivére haláláig laza kapcsolata volt a családdal. Leánytestvéreik révén népes számú értelmiségi utód született, például Hüttl Tivadar (1919-1990) sebész, egyetemi tanár, számos alapvetésnek számító sebészeti munka szerzője.

Semmelweis Ignác talán az egyetlen olyan magyar az egyetemes orvostörténelemben, akinek orvosi felismerése nemcsak a szülő anyák sokaságát mentette meg a haláltól, de megváltoztatta a medicina szemléletét, a betegség megelőzésére helyezte a gyógyítási folyamat hangsúlyát. A prevenció lényegének megértése nem volt egyszerű folyamat, de nemcsak az orvosi gondolkodást, hanem a közegészségügyön keresztül az emberi közösségek biológiai és társadalmi felfogását is átformálta. A Semmelweis életét és munkásságát feldolgozó munkák egy-egy mondattal „elintézik” a családi eredetet és környezetet, amelyből Semmelweis Ignác kiemelkedett. A magyar társadalom átformálásának igen lényeges közege. éppen a hazai népesség volt a 19. század elején, mivel a magyar értelmiség kialakulásának legfőbb motorja, a polgárosodásunk záloga lett. Az egykori Tabán „mikroklímája” hú

tükörképe a magyar viszonyoknak, nem közömbös a polgári eszmék elterjedésének szempontjából sem. A városi német polgárság többsége magyarrá lett, senki nem kényszerítette őket. Erre jó példa a magyar szabadságharc időszaka, amikor a hazai németiség – nemcsak neveik magyarosításával – hitet tettek a magyar haza (amelynek gazdasági-társadalmi, polgárosodási alapjaihoz ők is sokban hozzájárultak) haladása és szabadsága mellett. Példa erre Szemerényi Károly és kilenc pest-budai paptársa esete, akiket Haynau törvényszéke fenyegetett magatartásuk miatt, pedig közülük csak egy volt eredetileg magyar, a többi magyarrá vált német, akik adott pillanatban tudták mit kell cselekedniük. A Semmelweis család története nemcsak egy személy miatt tanulságos, hanem példája a magyar reformkor nagy embert formáló szellemének is.

Irodalom

ANTALL József: *Semmelweis Ignác tabáni szülőháza és utolsó pesti lakhelye.* Műemlékvédelem, 1966, 10 (3), .1-9.

ANTALL József: *Rolle spielte das Familienheim und die Schule in der Entwicklung von Semmelweis Persönlichkeit?* Orvostörténeti Közlemények, 1968. 46-47. 95-126.

ANTALL József: *Semmelweis Ignác hiányzó gimnáziumi tanéve.* Orvostörténeti Közlemények, 1978, 83-84, 211-213.

BARADLAI János: *Dr Müller Bernát emlékezete.* Gyógysz. Ért. 1936. 44. 17(48), 213-216.

BENEDEK István: *Semmelweis és kora.* Gondolat, Budapest, 1967.

BERENTEY György: *In memoriam dr. Hüttl Tivadar (1919-1950).* Orvosi Hetilap, 1990. 131, 2883.

BONNYAI Sándor ifj.: *Adatok Semmelweis életrajzához.* Orvostörténeti Közlemények, 1970. 55-56. 221-223.

DARVAS István: *Semmelweis névmagyarosítása.* Orvosok Lapja, 1947. 3(51), 2188.

DARVAS István: *Válasz Lehoczky-Semmelweis Kálmán levelére.* Orvosok Lapja, 1948. 4(8), 268-270

DARVAS István: *A Semmelweis-probléma.* Magyar Nőorvosok Lapja. 1967, 30(5), 384-394.

- DÖRNYEY Sándor, DÖRNYEYNÉ DAPSY Henriette: *Semmelweis hazai utóéletének első évtizede, I-III.* Orvostörténeti Közlemények, 1968. 49-6-47 81-93: 1970, 55-56.123-155.
- ERNST, A.: *Landesoberamtsrat Karl Semmelweis - 65 Jahre.* Burgenlandische Heimatblätter, 1971. Jg. 33. Nr. 4.145-148.
- FLEISCHER József: *Emlékbeszéd Semmelweis Ignác tanár felett.* Orvosi Hetilap, 1872. 16, 775-786.
- GORTVAY György: *Báró Müller Kálmán emlékezete.* Pesti Könyvnyomda. Budapest, 1926. 1-8.
- GORTVAY György, ZOLTÁN Imre: *Semmelweis élete és munkássága.* Akadémiai Kiadó, Budapest, 1966.
- GRÓSZ Emil: *Megemlékezés Báró Müller Kálmánról.* 1849-1926. Orvosképzés, 1932. 22(6),781-793.
- GYÖRY Tibor: *Semmelweis Ignác családfája.* Budapesti Orvosi Újság, 1906. 23 szám melléklete.
- GYÖRY Tibor: *Semmelweis Ignác.* In Györy Tibor Az orvostudomány mesterei. MTA Sajtóvállalata. Budapest, 1924. 95-119.
- HALMAI János: *Dr. Müller Bernát emlékezete.* Magy. Gyógyszerésztud. Társ. Ért. 1944. 20. 4.231-263.
- HORVÁTH Jenő: *A 250. éves Budapesti Királyi Egyetemi Katolikus Gimnázium, 1687-1937.* Sárkány Nyomda, Budapest, 1937.
- JÁKI Gyula: *Hüttl Tivadar dr. (1884-1955).* Magyar Sebészet, 1956. 9. 1-3.
- KAPRONCZAY Károly: *MÜLLER Kálmán.* In. Kapronczay, Vizi E. Szilveszter /szerk./: *Híres magyar orvosok. II.* Galenus, Budapest, 2001. 135-138.
- KAPRONCZAY Károly: *Egy legenda nyomán: a zirci Semmelweisek.* Orvostörténeti Közlemények. 2002. 178-181. 203-206.
- LEHOCZKY-SEMMELWEIS Kálmán: *Semmelweis névmagyarosítása.* Orvosok Lapja, 1948. 4(8), 268.
- LEHOCZY-SEMMELWEIS Kálmánné: *Emlékek és mozaikok a Semmelweis-családról.* Orvostörténeti Közlemények, 1970. 55-56. 215-220.

- MAGYAR HIRLAP: *Beszélgetés Semmelweis Ignácnéval*. Magyar Hírlap, 1906. október 2. 5-6.
- MÜLLER Kálmán: *Bevezetés. Az orvostudomány magyar mesterei*. MTA Sajtóvállalat, Budapest, 1924. 7-45.
- SCHÉDY Sándor: *Ráth Péter*, Gyógysz. Hetil. 1873. 12. 40-45. 725.
- RÓMER Flóris: *A régi Pest*. Budapest, 1973.
- RUPP Jakab: *Buda-pest és környékének helyrajzi története*. Pest, 1868.
- SCHAMS, Franz: *Vollständige Beschreibung der königlichen freyen Haupt-Stadt Ofen in Ungarn*. Königl. Universitäts Buchdruckerey, Buda, 1822.
- SCHMALL Lajos: *Adalékok Budapest székesfőváros történetéhez*. Budapest, 1899.
- SCHMALL Lajos: *Buda-Pest utcái és terei*. Budapest, 1906.-
- SEEDOCH, Johann: *In memoriam Karl Semmelweis*. Burgenlandische Heimatblätter, 1989. Jg. 51. Nr. 4. 145-147.
- SEMMELWEIS, Karl: *Ignaz Philipp Semmelweis, 1818-1865*. Burgenlandische Heimatblätter, 1965. 27(3-4), 97-101.
- SILLÓ-SEIDL György: *Semmelweis halála. Orvostörténeti beszámoló*. Metropolitan Verlag, Frankfurt am Main, 1977.
- SILLÓ-SEIDL György: *Die Wahrheit über Semmelweis*. Ariston Verlag, Genf, 1978.
- SZALAI Béla: *A Semmelweis-család származási táblázata*. In: Gortvay György, Zoltán Imre: *Semmelweis élete és munkássága*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1965.
- SZAMATA István: *Régi utazások Magyarországon és a Balkán félszigeten. 1054-1717*. Budapest, 1891.
- WALDHEIM, Fritz Schürer, von: *Ignaz Semmelweis: sein Leben und Wirken*. Hartleben, Vienna, 1905.